

Haydi Banyoya...

Yıkanmayı sever misiniz? Birçok insan yalnızca temizlenmek için değil, suyla oynamaktan hoşlandığı için de yıkanır. Kimileri sağlık için, kimileri de uzun bir günün yorgunluğundan kurtulmak için yıkanır. Dini ya da toplumsal amaçlar için yıkananlar da vardır. Günümüzde dünyadaki insanların pek çoğu sık sık yıkanıyor. Ama geçmişte durum pek böyle değildi. Gelin insanların yıkanmaya nasıl başladıklarına bir göz atalım...

Su insan için her zaman çok değerli bir madde olmuştur. İçmek, bitkileri sulamak, ya da gemileri yüzdürmek için... Suyun insan için en önemli kullanım alanlarından biri de yıkanmak. Eskiden büyük kentler,

önemli uygarlıklar hep su kıyasına kurulurdu. Böylece kent halkının gereksinim duyduğu suya kolayca erişilirdi. Ne var ki tarihe baktığımız zaman yıkanma ve temizlenme kültürünün son yüzyıllarda gelişmiş

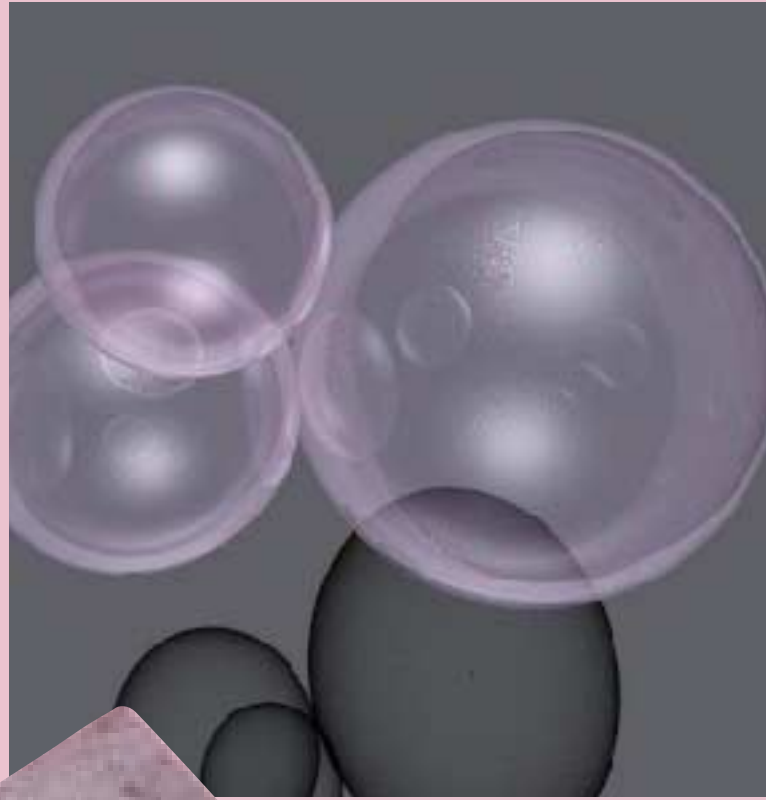
olduğunu görüyoruz. Eğer bir zaman makinesi yardımıyla geçmişe gidebilseydik yapacağımız ilk işlerden biri belki de burnumuzu tıkmak olacaktı. Sözelimi Fransa kralı XIV. Louis, tutulan sağık günçesine göre 64 yılda, 1647 ile 1711 yılları arasında yalnızca bir kez yıkanmıştı. Yazar Saint Simon onun hakkında şöyle yazar: "Mösyö her tür parfümü kullanırdı ve bir temizlik timsaliydi." Buradan belli bir döneme dek Avrupalıların temizliğe ve yıkanmaya gereken ilgiyi göstermediğini anlayabiliriz. Hatta Fransızların birbirinde güzel kokan çeşitli parfümlerini üretmelerinin nedeni olarak, hiç yıkanmadıkları için oluşan kokuları örtbas etmek gösterilir.

Yıkama ve hamam Avrupa'nın büyük kentlerinde 15. yüzyılda görülmeye başlamıştı. Ne var ki bu dönemde yıkanmak demek fıçıya girmek demektir ve buharlı kabinler yalnızca çok zenginler için söz konusuydu. Yıkanmak halk arasında çok yaygın değildi. İngiltere'de 1800'lerde Lady Montegu'nun kirliliğini görüp şaşırarak bir beyefendi için "Ayaklarını görse ne yapacak?" diye sorduğu söylenir. Modern Avrupa yıkanmayı ve temizlenmeyi 1830'lardaki kolera salgınından sonra öğrendi. Kolerayla başedebilmek için temizliğin öneminin farkına varan yetkililer İngiltere'de evlere ve işyerlerine su ve kanalizasyon şebekeleri kurdular. Evlerin içine banyo yapılmasıysa 1900'lü yıllarda yaygınlaştı. Bunda temizlenmek için soda ve sabun yapımının kolaylaşması ve temizlik malzemelerinin eskiye göre daha çok ve ucuz olmasının da önemli bir payı vardı.

Türklerin de Orta Asya'da bulundukları dönemde yıkanmaya gereken önemi verdiği söylenemez. Türklerde güçlü bir su inancı vardı. Orta Asya'nın göz alabildiğine uzanan bozkırlarında ve çöllerinde en değerli şeylerden biri suydur kuşkusuz. Bu da suyun bir tür kutsallık kazanmasına neden olmuştu. Kutsal sayılan su kirlenmemeliydi. Cengiz Han'ın yasasına göre elbiseler yıkanmadan eskiyene kadar giyilmeli ve iyice yıpranınca atılmalıydı. Öte yandan 1500'lü yıllarda, Anadolu'ya gelen gezginler Türklerin temizliğini görüp hayran kalırdı. Bunun nedenlerinden biri olarak Türklerin Müslüman olması sayılabilir. Günde 5 kez abdest alan ve bir kez bütün vücudunu yıkayan Müslümanlar arasında salgın hastalıklar batıdaki kadar sık görülüyordu. Su kaynakları açısından oldukça zengin olan Anadolu'ysa hamamlar, çeşmeler ve ılıcalar ülkesiydi. Hamam, yalnızca bir yıkama yeri değil, kişilerin topluca bir arada bulunduğu toplumsal bir yer olarak da önemliydi. Bunun yanında bütün

evlerde, hatta en ilkel köy evlerinde bile yıkanmak için özel yerler vardı. Eski İstanbul evlerindeyse mermer, taş, çini, çinko kaplı, bazılarında duvara gömülü, altındaki ateşlikte su ısıtmaya özgülüp de bulunan "mağsel" denilen odalar bulunurdu.

Suyun mahalle çeşmesinden sağlandığı çamaşır ve hamam gününde bahçelerde odun ateşinde kazanlar kaynar, ısıtılan sular evin banyosuna kovalarla ya da ibriklerle taşınırdı. Hatta küçük çocuklar oracıkta, bir leğenin içinde yıkanırdu. Banyo sözcüğü Latince 'balneum'dan geliyor. İtalyanca'ya 'bagnare' (yıkanmak) olarak geçen sözcükten türetilen 'bagno', Türkçe'ye banyo olarak geçmiş. Günümüzde modern evlerde bulunan banyolarda üç aşağı beş yukarı aynı şeyler

bulunur. Küvet bunlardan biridir. Girit Adası'ndaki Knossos sarayında MÖ 1700 yılından kalma küvetler bulunmuştu. Sarayda kanalizasyon sistemi olmasına karşın küvetler bu sisteme bağlanmamıştı. Bu küvetlerin uçlarında sapları vardı ve bu saplar yardımıyla yerlerinden çıkarılıp içlerindeki su başka bir yere dökülüyordu. Girit'ten Eski Yunan'a, buradan da Roma'ya geçen küvetlerin boyutu ve biçimi büyümüş, havuz ve hamamlara dönüşmüştü.

Fransızca "cuvette" leğen olarak kullanılan kapların genel adı. Batı kültüründe küvetteki gibi suyun içine girip yıkanma, durgun suyun içinde yıkanma biçimi daha yaygın. Doğudaysa suyun temiz olması için akması gerektiği düşünülür, akan suda yıkanılır. Anadolu'da "kırk taştan atlayan su temizdir" özdeyişi bugün bile kullanılır. Fransa Kralı XIV. Louis, ömrü boyunca yalnızca bir kez yıkanmıştı ama çok gösterişli bir küveti vardı. Küvetin içi suyu sıcak tutmak için kumaş ve dantelle kaplanmıştı. Tarih boyunca ahşap, pirinç, bakır, kurşun gibi malzemelerden yapılan küvetlerin, günümüzde emaye ve seramik olanları daha gözdedir.

Günümüzün modern hayatı banyoların görünümünü değiştirdi elbette. Özellikle apartman dairelerinde, banyolarda bir alafranga tuvalet ve çamaşır makinesi için fazladan yer ayrılması gerekiyor. Bu da doğal olarak banyolarda fazladan yer gereksinimi anlamına geliyor. Apartmanlarda yaşayan ailelerin bir kısmı küvetlerin yerine yalnızca duş koyarak bu soruna bir çözüm getiriyorlar. Duş yalnızca az yer kaplaması açısından

değil, daha az zaman ayrılmasından dolayı da modern insanın yaşamına giriyor. Banyo yapmak bir tür gevşeme ve zevk sayılıyor ve elbette uzun zaman istiyor. Oysa evden çıkmadan önce ya da ne zaman istenirse duşta geçirilen 5 dakika insanı toplumsal yaşama hazırlıyor. Bu anlamda duşun tarihi çok yeni gibi görünse de aslında tepeden boca edilen su anlamında,

Yıkanmak kimi zaman bedeni temizlenmek, kimi zaman da ruhu arındırmak içindir...

duşa çok eski zamanlardan beri rastlanıyor. Buz gibi şelalelerin altına girmek ya da bir kova suyu baştan aşağı boca etmek bu işi görüyordu. Eski Yunanlılarda duş, MÖ 4. yüzyılda ortaya çıktı. Halka açık alanlarda birçok kişinin aynı anda kullanacağı duşlar o dönemde yaygındı. Zengin Yunanlılar için, kölenin başlarından aşağı döküleceği su daha sağlıklı kabul edilirdi, İspartalılar içinse suyun soğuk olması gerekirdi. Ünlü

filozof Platon da sıcak su ve buhar odalarının zayıf ve yaşlılara uygun olduğunu yazar. Atletler soğuk suyla yıkanır, kir ve terlerini demir, tunç ya da altından yapılmış kazıyıcılarla kazırlardı.

Bugün banyolarımızda bulunan bir başka şey de elimizi, yüzümüzü yıkamak için kullandığımız lavabolar. Eskiden leğen ve ibrik kullanarak el, yüz ya da ayaklar yıkanır. Fransızca "laver" (yıkamak) kökünden gelen lavabo aslında 1560 yılında el bezi için kullanılan bir sözcüktü. 180'lerde yayımlanan bir dergide ilk defa günümüzdekine benzer bir lavabo kendini gösterdi. Yatak odasına konulan bu temizlenme aracı leğenin sosyetik biçimiydi. İlk lavaboların atık suyu boşaltan boruları olmadığı için yıkanan kişi leğene döktüğü durgun suda yıkıyordu elini yüzünü. Sonraları banyonun bir parçası haline gelen lavabolara su akıtan ve sıcak, soğuk ayarı yapılabilen musluklarla, atık suyun akması için "s" biçiminde "gider" adı verilen bir boru kondu.

Günümüzde sık sık yıkanmanın, yalnızca toplumsal yaşayış içinde güzel kokmak için değil, sağlığımız için de yararlı olduğunu biliyoruz. Salgın hastalıklarla mücadelede kendimizi temiz tutmaktan geçiyor. Yıkanma aynı zamanda kültürel bir olgu: Müslümanlar ibadete başlamadan önce abdest alıyorlar, Hindularsa ruhlarının arınmasını sağlamak için kutsal saydıkları Ganj nehrinde yıkanıyorlar. Hristiyanlar yeni doğan çocukları, adına vaftiz töreni denilen bir törende suyla takdis ediyorlar. Gördüğünüz gibi yıkanmak için suyun altına girdiğinizde üzerinizden akan şey bir bakıma insanlığın tarihi...

Gökhan Tok

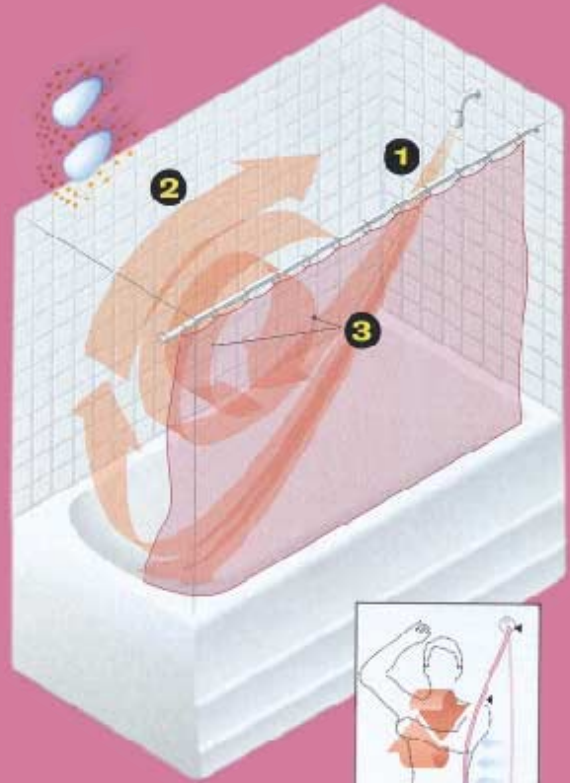
Banyoda Neler Oluyor?

"Haydi banyoya!" Bir sabah bu sözleri duyduktan sonra doğru banyoya girdiniz. Bir adımda kendinizi küvetin içinde buldunuz. Musluğu açtınız, duştan su akmaya başladı. Bir süre sonra banyo perdesi size doğru yaklaşmaya başladı ve üzerinize yapıştı. Siz ittiniz, o geri geldi. Bir daha ittiniz, yine geri geldi. Bıktınız, suyu kapadınız. Banyo perdesi her zamanki yerine döndü. Biraz rahatlayınca suyu yeniden açtınız. Eyvah, perde yine geliyor! Peki, neler oluyor bu banyoda?

Duş altında yıkanırken, banyo perdesinin üzerinize yapıştığı olmuştur. Bilimadamları bu kez de bunun nedenini merak etmişler. ABD'de Massachusetts Üniversitesi'nden David Schmidt, banyo perdelerinin neden insanın üzerine yapıştığını çözümlmeyi aklına koymuş. Schmidt'ten önce bu fiziksel olayın nedenine ilişkin iki farklı tahmin vardı. Birinci tahmin, nedenin "Bernoulli etkisi" olduğuydu. Bu etkiyi şöyle açıklamak mümkün: Hava ve su gibi akışkanlar ivme kazandıkça, çevrelerindeki hava basıncının düşmesiyle bir kaldırma kuvveti oluşur. Bu tahmine göre, uçakların havalanmasıyla duş perdelerini içeri doğru dalgalandıran kuvvetler aynı! İkinci tahmine göre, banyo perdesinin yıkanana yapışmasına neden olan şey, "Baca etkisi"ydi. "Baca etkisi"ne göre, duş bölmesinin içindeki sıcak hava yükseldikçe, perdenin dışındaki soğuk hava onun yerine geçmeye çalışır; bu sırada da perdeyi sıcak tarafa doğru iter.

Gelelim Schmidt'in durumu nasıl açıkladığına. Makine mühendisi olan Schmidt, tipik bir duş bölmesinin bilgisayar modelini hazırlamış. Modelde bölmeyi piramit şeklindeki 50.000 kutucuğa ayırmış. Bilgisayarın, hava hareketi ve su basıncı gibi tüm etkenleri gözönüne alarak birtakım karmaşık matematiksel hesaplamalar yapmasını sağlamış. Yaklaşık 1,5 trilyon hesaplamadan sonra da sonuca ulaşmış: Duştan akan su aşağı doğru bir hava akımı yaratıyor. Duş bölmesinin taban ve duvarlarına çarparak yükselen hava, tavana da çarptıktan sonra tekrar aşağı iniyor. Böylece hava akımı bir girdaba dönüşüyor. Girdabın merkezinde basıncın düşük

1 Duştan akan su aşağı doğru bir hava akımı yaratıyor. 2 Hava akımı tabana ve duvarlara çarparak yükseliyor, sonra tavana çarpıp aşağı iniyor. 3 Girdap oluşuyor.

Sonuç olarak duş perdesi duş bölmesinin içine doğru ilerliyor.

olması, perdenin dışındaki havanın buraya doğru emilmesini sağlıyor. Elbette hava emilirken perdeyi de itiyor.

Zuhal Özer